

FRED, JORD, BRÖD OCH POLITISK ALLMAKT

Något om de avgörande händelserna 1917-1918 i det ryska tsarväldet som över en natt omformades till ett unionsväldet

av

Mats Parner

☒☒☒ Den 15 december 1907 var juristen Vladimir Iljitj Uljanov från Simbirsk intill floden Volga ytterst nära, berättas det, att mista livet i en drukkingsolycka. Om han inte i sista stund räddat sig över till ett tjockare isflak, så hade troligtvis hans dagar varit räknade – med påföljd att Oktoberrevolutionen tio år senare måst ställas in eller i varje fall blivit ajournerad.

Uljanov, eller V. I. Lenin som vi oftast säger, var nämligen oktoberhändelsernas teoretiker och praktiker och detta i avsevärt högre grad än alla andra samhällsomstörtare i dåtidens Ryssland. I och för sig tyder det mesta på att något slags maktförskjutning hade ägt rum i Petrograd även Lenin förutan, men huvudscenariot hade i så fall blivit ett annat än det nu blev. Ingen annan än paragrafryttaren ifrån Simbirsk kan utpekas som Oktobers inspiratör och chefsarkitekt. Inbillar man sig att Lenin hade fullvärdiga konkurrenter bland de övriga revoltörerna, så är man på sin höjd enkel ”plattmaterialist”, som det hette i min ungdoms snävare cirklar.

Men låt oss börja från scratch och med klockorna synkroniserade. Bara så kan vi få perspektiv på det omvälvande skeende som för 90 år sedan så radikalt och dramatiskt förändrade världen:

Att samtiden fick bevittna en genuin folkresning i det ryska tsarväldet 1917 får anses höjt över varje rimligt tvivel. Detta folkliga uppror ägde rum i februari (eller mars enligt den europeiska tidtabellen) och innebar tsarismens slutliga fall efter månghundraårigt förtryck. En provisorisk regering avlöste den störtade Nikolaj II:s hovkamarilla, och en serie nya maktorgan – arbetar-, soldat- och bondesovjeter – växte som svampar ur asfalten, fr a i de större städerna. Dessa råd, ”sovjeterna”, uppfattades ganska allmänt som embryon till ett framtida parlamentariskt system och behärskades helt och fullt av politiska vänsterkrafter: socialistrevolutionärer, mensjeviker, bolsjeviker, trudoviker, anarkister m fl, m fl. Därmed fanns i praktiken två maktcentra i stället för ett enda under stora delar av 1917; den provisoriska regimen med Kerenskij som frontfigur körde sitt race och sovjetdelegaterna körde sitt.

På längre sikt, ja rentav på kortare, var den uppkomna situationen ohållbar, låt vara att skotten mellan de två centralerna inte kan beskrivas som vattentäta över hela det politiska fältet.

Revolutionen i februari kan bara tolkas som den logiska effekten av krigströtthet, hungersnöd, bristfällig organisation, förtvivlans armod och social anarki ända från Vita Havet över Ural till Ochotska sjön. Nederlagen i världskriget kom att fungera som (revolutions)utlösande faktorer. Till saken hör att den folkliga resningen understöddes av en samtidig palatsrevolt, där brittiska diplomater och överlöpare från det kejserliga hovet agerade mot tsar Nikolaj.

Politiska falanger av alla åsiktsriktningar arbetade bevisligen för högtryck under de avgörande februaridygnen. Detta till trots uppträdde det gemena folket och ingen annan i paradrollen som ”aktivt subjekt” under revolutionsdagarna, medan partiorganisationerna och dessas ledare fann sig degraderade till objekt. Betecknande är att de kommande årens tre

främsta scenaktörer alla lyste med sin revolutionära frånvaro vid årets början: Dzjugasjvili/Stalin anlände till Petrograd först i mars från deportationen i Sibirien, Lenin dök upp den 3 april efter att ha färdats genom Centraleuropa i ett plomberat tåg, och Bronstein/Trotskij infann sig i sköna maj, nyss frisläppt ur ett kanadensiskt interneringsläger.

☒☒☒ Det var med Lenins ankomst som allt, eller i varje fall det mesta, ställdes på sin spets. Redan den 4 april utformade han sina vida berömda aprilteser, lanserade slagordet ”all makt åt sovjeterna” och ställde oeftergivliga krav på ”fred, jord – och bröd”. Med det programmet och tack vare sin väldiga auktoritet ryckte han med sig nästan hela det tongivande gardet i sitt eget parti. Fr o m sommaren ställdes kort sagt hela bolsjevikapparaten in på väpnat uppror mot den bestående ordningen. En proletär diktatur skulle i nästa fas vara den enda möjliga statsformen, allt fortfarande enligt Lenin.

Anmärkningsvärt är att Trotskij, som inom kort blev partiets andre man, formellt anslöt sig till bolsjevismen med en skock egna lärjungar först i juli. Därefter kom han att presidera över den mäktiga Petrogradsovjeten än en gång: redan under 1905 års demokratiska revolution verkade han som ordförande i nutidshistoriens allra första sovjet.

Under de kaotiska höstmånaderna ägde fyllnadsväl rum till sovjeterna. Bolsjevikerna skördade idel framgångar, blev störst i ledande storstadscentra och kunde i ett nu räkna minst dubbelt så många allierade som vid årets början. Ingen annan politisk riktning var ens tillnärmelsevis lika mönstergillt organiserad; socialistrevolutionärerna hade ohjälpligt splittrats i oförenliga höger- och vänsterfraktioner, och mensjevikerna befann sig i permanent upplösningstillstånd.

Till bilden hör dock att Lenins parti ingalunda hade någon folkmajoritet bakom sig. Sant är att man åtnjöt massivt stöd inom det numerärt obetydliga proletariatet, dryga femtio procent, men ute i de vidsträckta jordbruksdistrikten var bolsjevismen ett nästan okänt fenomen eller rent av ett okänt på de få håll man lyckats etablera sig. Den 135 miljoner stora bondebefolkningen ute på vischan slöt upp bakom socialistrevolutionärerna, i synnerhet bakom SR:s högerflygel.

Men låt oss nu för ett ögonblick sluta alla kretsar så kort som möjligt och i vår tidsmaskin resa österut till den 25 oktober (7 november enligt västliga tabeller) revolutionssåret –17. Skulle vi inte då ha sällat oss till Lenins upproriska följe? – betänkandes att kontrarevolution hotade, att just ”fred, jord och bröd” hade blivit de mest trängande behoven för dagen över hela jätteriket, att den ryska krisen var akut på område efter område samt att handlingskraftiga alternativ i det stora hela saknades.

Borde vi inte med andra ord i detta utsatta läge ha stött de upproriskas maktövertagande natten till den 25:e?

Det är sannolikt att många av oss gjort detta i tron (eller övertygelsen om) att revolutionärerna var ett slags upplyst elit, som iklätt sig ansvaret för landet i en ödestyngd situation och därmed gripit in för att vända fosterlandsskutan rätt igen. Makten låg under oktober/november månads höstskörd i realiteten på gatorna och att lägga rabarber på den var strängt taget *a piece of cake*; endast ett sextiotal skadade och ca femton dödsoffer utkrävdes vid den beryktade stormningen av Vinterpalatset i Petrograd. Under det misslyckade revolutionsförsöket i Hamburg nästan på dagen sex år senare, numera okänt för så gott som alla, dödades och sårades mångdubbelt fler. Att sedan det organisatoriska geniet Trotskij styrde och ställde med allt det praktiska under det mytiska upprorsdygnet borgade för att utgången inte kunde bli mer än en.

Med samtidshistorikern Roy Medvedev – upphovsman bl a till **Oktoberrevolutionen** (Prisma 1980) – kan vi säga att det folkliga deltagandet och den folkliga spontaniteten inte hade någon egentlig roll att spela i det som skedde. Lenins kamrater grep makten under strikt organiserade former och ”nästan helt i enlighet med en i förväg uppgjord plan”.

Men låt oss återvända till huvudspåret. Fanns det grundad anledning att stödja de upproriska?

Själv menar jag att så icke var fallet. Lenin et co ville bygga ett socialistiskt samhälle med den proletära diktaturen som tilltänkt statsform, men dessa storartade ambitioner baserades, tyvärr, på lösan sand och felaktiga analyser. T ex beskrev man kapitalismen i väst som ”ruttnande och parasitär” och förutsatte, närmast som en självklarhet, att Oktober skulle inspirera till liknande systemskiften också i de mer utvecklade länderna. Så blev det nu inte. Kapitalismen visade sig vital och livskraftig långt bortom det troligas gräns, och de fåtaliga revoltförsöken (Hamburg!) i vår del av Europa blev skoningslöst nedsablade.

Till detta kom att Lenin misstolkade den spirande demokratins innebörd i väst. I hans idévärld rörde det sig i huvudsak om ”sken och bedrägeri”, eftersom de ekonomiska maktförhållandena förblev intakta. Att det förhållningssättet inte hade någon större pejling på verkligheten kräver inga särskilda kommentarer.

Också i bolsjevikpartiets ledande skikt fanns skeptiker: veteranerna Grigorij Zinovjev och Lev Kamenev motsatte sig upproret in i det sista, trots Lenins ideliga och slutligen smått desperata försök att rätta in dem i ledet. Utanför partierklarna var kritiken massiv. ”Det är uppenbart att var och en som tillägnat sig det minsta av Karl Marx teorier inte kan förespråka en socialistisk omvandling hos oss”, utbrast Georgij Plechanov, den ryska marxismens fader och i en tidigare fas självaste Lenins mentor. ”Rysslands historia har ännu inte malt det mjöl, som socialismens vetebröd en gång kommer att bakas av.”

Nej, ”de produktiva krafternas utvecklingsnivå” i Ryssland var i ärlighetens namn inte mycket att skryta med. Men Lenin, Trotskij och deras edsvurna litade blint på de stridslystna arbetarna i väst och räknade som sagt med att få överlämna de revolutionära stafettpinnarna ”till den det vederbör” i en nära framtid. Inte ens Josef Koba/Stalin föreställde sig att ”socialism i ett land” skulle bli framtidens lösen.

Under oktoberupproret fick vi se (bolsjevik)partiet i rollen som ”aktivt subjekt”, medan folket, städernas industriarbetare och landsbygdens bondemassor, reducerats till objekt. På så vis blev oktoberomvälvningen, allmänt uttryckt, en februarirevolution med omvända förtecken. Därför kom också proletariatets diktatur tämligen omgående att degenerera till en ren partidiktatur.

☺☺☺ Med fullt fog kan man hävda att 1918 blev ett lika dramatiskt år som 1917. ”Dekretet om fred och dekretet om jord” får räknas Lenin och hans bolsjeviker tillgodo och betydde i tur och ordning att Ryssland slöt fred med centralmakterna (i Brest-Litovsk den 3 mars) och att en välbehövlig och hett efterlängtd jordreform drevs igenom: markarealer på ca 150 milj hektar skiftade ägare från rik till fattig. ”Freden och jorden” kunde därmed bockas av, men väsentligt sämre gick det med ”brödet” för de nya styresmännen – liksom f ö med åtskilligt annat.

I praktiken etablerades en hårdför livsmedelsdiktatur nästan omgående. Allt fritt handelsutbyte mellan stad och land bannlystes. I stället sände man ut tungt väpnade ”livsmedelsgarder” från centrum, garden med den exklusiva uppgiften att tvinga av bönderna deras spannmål till redan fixerade (och orimligt låga) priser. Följden blev att en gigantisk

svart marknad uppstod och att otaliga spekulanter, svindlare och ”säckbärare” jobbade dygnet runt. Den nya regimen svarade med terror. Det nyss avskaffade dödsstraffet återinfördes (och prisades av Lenin).

Den 12 november (1917) och i ytterligare tre veckor, således under de nya makthavarnas egid, gick det ryska folket till val för att utse representanter till en ”konstituerande församling”, med andra ord till ett nationellt parlament. Under hela det gångna året hade bolsjevikerna framställt sig som demokratins garant och anklagat regeringen Kerenskij för att avsiktligt förhåla valet.

Nu segrade inte oväntat socialistrevolutionärernas högerfalang, medan Lenins bolsjeviker inte fick mer än ca 23 procent av rösterna (trots ett bara 50-procentigt valdeltagande). När de olika partiernas representanter församlades i Petrograd den 5 januari, uppstod ordväxlingar, dispyter och allmänt tumult, i vilket SR-ledamöterna stämplade den nya ordningen som illegitim. Detta i sin tur föranledde den av (idel) bolsjeviker sammansatta regeringen – ”folkkommissariernas råd” – att helt sonika upplösa den konstituerande församlingen. Den inkallades sedan aldrig på nytt. Än mindre hölls nyval till ”konstituanten” vid senare tillfällen.

I detta låg en både djup och tragisk symbolik.

Någon egentlig koalitionsregering upprättade man aldrig, trots att en sådan varit politiskt både möjlig och, fr a, önskvärd. Visserligen samverkade den okuvlige Lenin och hans kommissariat med socialistrevolutionärernas fristående vänsterfalang under några månader, men efter freden i Brest-Litovsk var bolsjevikerna ånyo isolerade. De skulle så förbli. Med lika delar ideologisk ambition och politisk arrogans styrde oktoberrevolutionärerna nu in på den socialistiska vägen (om vilken man inga kunskaper hade): bankväsendet och stora delar av industrin förstatligades i rasande tempo, och det knäcktes långt fler ägg än vad en omelett normalt kräver. Drakoniska presslagar infördes, mänskliga fri- och rättigheter eftersattes, och statens grepp hårdnade.

Det ödeläggande inbördeskriget (1918-1920) lät inte vänta på sig. Ansvar för detta sorgespel delar bolsjevikerna med inhemska vitgardister och med ett helt batteri av interventionsarméer. Till pjäsen hör dock, det skall påpekas, att Lenin de sista åren av sitt korta liv medgav att hans regim gjort ett otal flagranta misstag just 1918. Samtidigt varnade han för Dzjugasjvili/Stalins maktambitioner. Tyvärr fick hans varningar aldrig åsyftad verkan.

Men till pjäsen hör, också, att V. I. Lenin aldrig blev medveten om sitt avgörande missgrepp – nämligen att proletariats diktatur under inga som helst villkor kan utövas av ett proletariats ”mest avancerade skikt”. Hans elitistiska organisationsmodell kontrasterar bjärt mot en gängse marxistisk ... som understryker att ”kommunisterna inte utgör något särskilt parti gentemot de övriga arbetarpartierna” (Manifestet!) samt att ”arbetarklassens frigörelse måste vara dess eget verk” (Manifestet!).

Den 12 oktober 1492 trodde sig Christoffer Columbus sjövägen ha nått sina drömmars Indien, men som bekant var det en av öarna i Bahamas han råkat kollidera med. På likartat sätt förhöll det sig med oktoberrevolutionärerna: de trodde sig vara socialismens pionjärer men uppförde i praktiken ett samhälle, där staten tog kommandot över allt och alla. Samhällsmodeller av detta slag är förvisso inte indiska – men heller inte socialistiska...

Mats Parner

